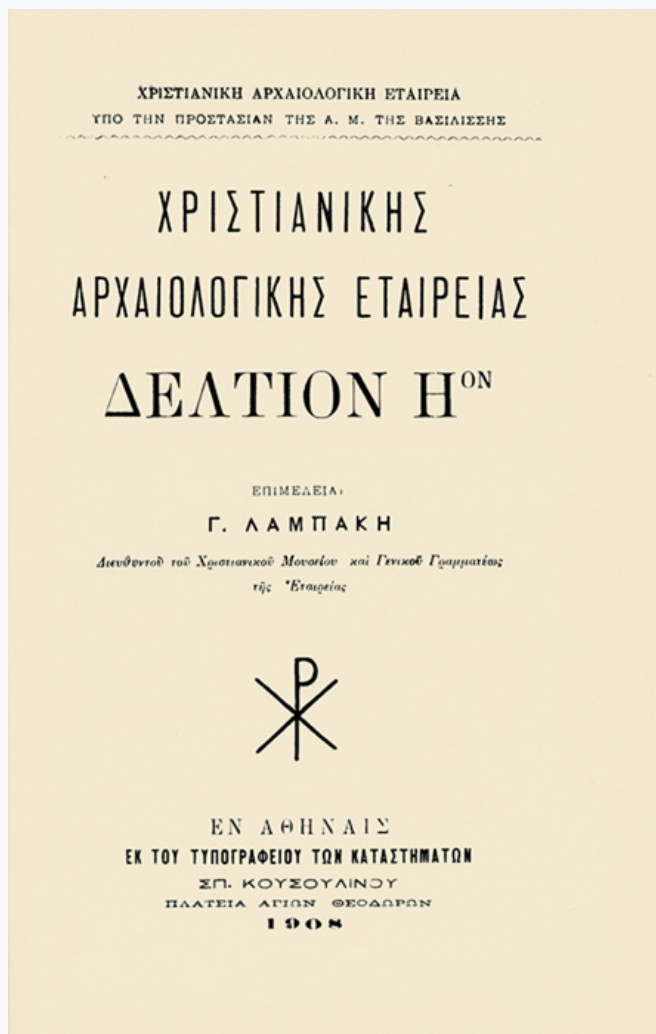

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 8 (1908)

Δελτίον ΧΑΕ 9 (1908-1909), Περίοδος Α'

Χριστιανικά αρχαιότητες της Κέρκυρας

Σπυρίδων ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1634](https://doi.org/10.12681/dchae.1634)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. (2013). Χριστιανικά αρχαιότητες της Κέρκυρας. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 8, 42-52. <https://doi.org/10.12681/dchae.1634>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Χριστιανικάί αρχαιότητες της Κέρκυρας

Σπυρίδων ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 9 (1908-1909), Περίοδος Α' • Σελ. 42-52

ΑΘΗΝΑ 1908-1909

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ἱστορικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔλαμψεν ἐν Κερκύρᾳ ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων εἰῶν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οἱ πρώτοι διδάσκαλοι τοῦ εὐαγγελίου ἐκεῖ ὑπῆρξαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Παύλου Ἰάσον καὶ Σωσίπατρος, οἱ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι, ὧν τοὺς ἀσπασμοὺς πέμπει ὁ διδάσκαλος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους γνωστῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ (Ῥωμ. ις' 21), καὶ οἵτινες καὶ ἐτελεύτησαν ἐν Κερκύρᾳ.

Ἐπίσης ἱστορικῶς μαρτυρεῖται ὅτι οἱ ἀπόστολοι οὗτοι ἴδρυσαν, φρυσικῶς, τοὺς πρώτους ἐκκλησιαστικοὺς χριστιανικοὺς οἴκους, ὧν εἰς ἦτο καὶ ὁ «ἔξω τῆς πόλεως» ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρωτομάρτυρος ἁγ. Στεφάνου. Ἄλλοτε γὰρ ἀναφέρεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ τοῦ ἁγ. Ἀνδρόν, εἰς τὸ βόρειον τῆς ἀρχαίας πόλεως τιμῆμα, παρὰ τὸν λιμένα. Τοῦτον οὐδὲν ἴχνος σώζεται σήμερον, ἀγνωστον δὲ καὶ τοῦ ἀκριβῶς ἐκεῖνο. Ὁ παλαιότερος ὄμιλος σωζόμενος χριστιανικὸς ναὸς τῆς Κερκύρας εἶναι ὁ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων τιμώμενος Ἰάσονος καὶ Σωσίπατρον, ἔξω τῆς πόλεως, ἐν τῷ προαστείῳ Γαρίτσας, παρὰ τὸν Ἀνεμόμυλον. Εἶναι μάλιστα γνωστὸς ἐπὶ τὸ γενικὸν ὄνομα «Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων» τίποτε ἄλλο καὶ δικαίως, διότι οἱ κερκυραῖοι κατ' ἐξοχὴν ἁγίους ἐθεώρησαν τοὺς πρώτους διδάξαντας αὐτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον (*).

(* Βραδύτεροι «Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου», ἀπλῶς καὶ καθ' ἐνικὸν ἀριθμὸν, ὀνομάσθη καὶ λέγεται ὁ ναὸς τοῦ κατ' ἐξοχὴν προστάτου τῆς νήσου Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ, τῷ ἀρχαιοτάτῳ, κάτωθεν τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων τοῦ ἱ. Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς ὥραιας πύλης, μεταξὺ τοῦ τέμπλου καὶ τοῦ ἀγ. Βήματος, κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος μάλιστα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ Βήματος, φέρονται καὶ εἶναι οἱ τάφοι τῶν ἁγίων τούτων ἀποστόλων, ἢ μᾶλλον οἱ τόποι ἐν οἷς οὗτοι ἦσαν τεθαμμένοι, διότι τανῦν εἶναι κενοί. Τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα λείψανα ἄγνωστον πότε ἐξήχθησαν ἐκεῖθεν καὶ διενεμηθήσαν· καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τῆς Κερκύρας κατέχει τεμάχιά τινα ὁσίων αὐτῶν· ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνήκον πρότερον τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς γῆσου, ἀλλ' ἐπὶ Ἑνετῶν τῶν κρατούντων ἐν τῇ γῆσῳ, ἀφηρέθησαν καὶ ἐδόθησαν τοῖς καθολικοῖς.

Ὁ ναὸς εἶναι ὠραίου βυζαντινοῦ καθαροῦ ρυθμοῦ, σιανροειδῆς μὲ τροῦλλον. Εἶναι ὁ μόνος ἐν Κερκύρᾳ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ναὸς. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς φαίνεται ἐπισκευάσθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· εἰς μίαν δὲ τῶν νεωτάτων ἐπισκευῶν ἀνόσοι χεῖρες ἀμαθῶν κητόρων καὶ τεχνιτῶν ἐλεύκαναν μὲ ἄσβεστον ἐσωτερικῶς ὅλους τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ, ἐξαλείψαντες πάντα τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν τοιχογραφιῶν. Μόνον ἐλάχιστα ἴχνη αὐτῶν, ὡς ἐκ θαύματος σωθέντα, περὶ τὸ τύμπανον τοῦ τροῦλλον μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν εὐκλειαν. Ἴσως μετὰ τέχνης καὶ μεγάλης ἐπιστασίας γινομένη τις εἰς τὸ μέλλον ἀπάλευρις τοῦ ἐπιχρίσματος τῆς ἀσβέστου φέρη εἰς φῶς τὰ ὑπ' αὐτὴν ἱστορήματα. Ἐκ τῶν περιωθεισῶν δύο τοῦ ναοῦ ἐπιγραφῶν, αἵτινες εἰσὶ προσηρμοσμένα ἐπὶ τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς κυρίας εἰσόδου, μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ὡς ἔχει τανῦν ὀκοδομήθη κατὰ τὸν ἸΒ' αἰῶνα. Ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν βάσεων καὶ θεμελιῶν ἄλλον ναοῦ παλαιότερον. Δὶ ἐπιγραφαί, λίαν ἐφθααρμένα· ἔχουσιν ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Μουστοξύδου :

Δεξιᾷ :

Ὁ φωτολαμπῆς καὶ περίθλαπτος δόμος
τῶν σοφοτάτων καὶ θεῶν ἀποστόλων
ὁ πρὶν ἕκαστος ἐν μικρότητι πέλων
νῦν περικαλλῆς καὶ περίδοξος ὠφύη·

κάλλει Στέφανος κλεινός θυεϊπόλος
τοῦτον κατεκόσμησεν εὐσεβοφρόνως
εἰς λύτρον αὐτοῦ ψυχικῶν ὀφλημάτων
μνήμην τ' ἀνεπίλειπτον καὶ βροτῶν κλέος.

Ἀριστερῇ :

Τόδε τεύξεν ὑπο Χριστῷ Σωτῆρι
Ποικιλόφρων ἔργον Στέφανος ὁ θυεϊπόλος
εἰς λύσιν αὐτοῦ πολλῶν ἀμπλακημάτων
ποικιλόμορφον Στεφάνου τοῦ προέδρου
εὐρῆ πόνημα ναόν καλλιεργήσαι
σύμπραξε λίαν ἀλείπτου ἔργον μνημοσύνης.

Ὁ Ρωμανὸς τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιγραφὴν ἄλλως ἀνέγνωσεν.

Ἐίπομεν ὅτι ὁ ναὸς θεωρεῖται πιθανώτατα ἔργον τοῦ IB' αἰῶ-
νος· ἐν τούτοις ἀρχαιολόγοι τινὲς καὶ ἐπιγραμματογράφοι ἀπέδω-
καν τὰς ἐπιγραφὰς εἰς πολὴ ἀρχαιότεραν ἐποχὴν, τὸν Θ' αἰῶνα.

Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ εἰσὶ δύο μονόλιθοι στήλαι, ἀναλογοῦ-
σαι εἰς τὰς τρεῖς ἀψίδας, τὰς ὁποίας ὑποστηρίζουσιν. Αἱ στήλαι
αὗται, ἐκ μελανοπρασίνου λίθου πεποιημέναι, εἶναι τὰ μόνα μέρη
τοῦ ναοῦ τὰ ὁποῖα, πλὴν τῶν ἐπιγραφῶν, ἔμειναν ἀνέπαφα καὶ
ἀμετάβλητα.

Ἄγνωστοι εἶναι αἱ εἰς ἀρχαιότερους χρόνους τύχαι τοῦ ναοῦ.
Κατὰ τοὺς νεωτέρους περιηλθὲν οὗτος εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυ-
ριότητα ἰδιοπῶν.

Τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἰάκωβος καὶ Σωσιπάτρου προσέκειτο βυζαν-
τινὸν μοναστήριον, γυναικεῖον, ὡς φαίνεται. Ἐκεῖ ἐγκατεβίωσεν ἡ
ἡγεμονὶς Αἰκατερίνη ὡς μοναχὴ, θρηνοῦσα τὴν πτώσιν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ 1453, ἡ σύζυγος τοῦ τελευ-
ταίου Παλαιολόγου Θεωμᾶ, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ κληρονόμου (!) τοῦ
τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου.
Ἐνιαῦθα καὶ ἀπέθανεν αὕτη τῇ 16 Αὐγούστου 1463. Ὁ Buchon
νομίζει ὅτι εὔρε καὶ ἔχρη τὸν τόφον αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς.
Ὅπωςδὴποτε αὕτη ἡ μονὴ πρὸ πολλοῦ κατέρρευσε, μόνον δὲ ἔχρη
ινὰ αὐτῆς σώζονται. Ἐνιαῦθα ἐγκατεβίωσεν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ
εὔρε τὴν ἀπαιτουμένην ψυχικὴν ἡρεμίαν καὶ ὁ Φραντζῆς, ἵνα

καταγράφη τὰ Χρονικά τῆς Ἀλώσεως. Ἐνταῦθα ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς Βασιλευούσης πρόσφυξ.

Δεύτερος παλαιὸς ναὸς ἐν Κερκύρᾳ εἶναι ὁ λεγόμενος τῆς Π α λ α ι ο π ὀ λ ε ω ς, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος. Εἶναι μέγας, ἀπλοῦς, τετραπλευρος, ἐν ρυθμῷ Β α σ ι λ ι κ ῆ ς, μὲ τὴν κόγχην πρὸς Α, ἐν ἣ τὸ ἅγ. Βῆμα· Βασιλικῆς ὁμως ἄνευ τῶν ἐντὸς αὐτῆς στηλῶν. Οἱ ἀπλοὶ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ ναοῦ ποιοῦσιν ἰσχυρῶς ψυχρὰν ἐντύπωσιν. Ἐπὶ τῆς κυρίας τοῦ ναοῦ εἰσόδου, πρὸς Α, ἐπὶ τῆς πύλης, ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀρχαῖκή «Αὕτη ἡ Πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ». Ἄλλη δὲ ἐπιγραφή ἐν ἐξαμέτρῳ λέγει :

«Πίστιν βασιλείαν ἐμῶν μενῶν συνέριθον
Σοί. Μάκαρ Ὑψιμέδον, τόνδ' ἱερὸν ἔκτισα ναόν,
Ἐλλήνων τεμένη καὶ βωμοὺς ἐξαλαπάξας
Χειρὸς ἀπ' οὐτιδανῆς Ἰοβιανὸς ἔνδον ἄνακτι» (*).

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνεπέραναν τινές, οὐ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰοβιανὸς ἦλθεν εἰς Κέρκυραν, καὶ αὐτὸς ἀπέδωκε τοῖς χριστιανοῖς τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς, ὅπως τοὺς μετατρέψωσιν εἰς χριστιανικοὺς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ὁ διάδοχος ἐκεῖνος Ἰουλιανὸς τοῦ Παραβάτου, μόνον ἐξ μῆνας ἐβασίλευσεν ἐν Βυζαντίῳ, μὴ ἐλθὼν ποτὲ εἰς Κέρκυραν.

Ὁ Ἰοβιανὸς λοιπὸν οὗτος ἢ ἐπῆρξεν ἐπίσκοπος τῆς Κερκύρας, ἢ ὅπωςδῆποτε διακεκριμένον καὶ ἰσχυρὸν τι πρόσωπον τῆς νήσου.

Πότε ἀκριβῶς ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς ἄγνωστον, ἀναμφισβητήτως ὁμως φαίνεται ἔργον τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τεμάχια μαρμάρων καὶ στήλαι Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, ὧν αἱ βάσεις κρύπτονται ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐν τῷ τοίχῳ ἐπίσης παρὰ τὴν πύλην μεταγενεστέρως ἐνεκολλήθησαν ὁ λέων τοῦ ἁγ. Μάρκου τῆς Βενετίας καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι λίθοι. Ἐν γένει δὲ ἡ Ἐκκλησία «Π α λ α ι ὀ π ο λ ι ς» εἶναι ᾠκοδομημένη ἐξ ἔρειπίων ἀρχαίου ἐθνικοῦ ναοῦ. Ὡστε ἐπ' αὐτῆς ἔχομεν καὶ τὰς τρεῖς ἱστορικὰς περιόδους πλησίον ἀλλήλων· Κόρκυραν, Βυζαντίον, Ἐνετίαν. ! Ἡ ὀνομασία ἄλλως τοῦ Ναοῦ δεικνύει ὅτι

(*) Ποβλ. Δελτ. Α' σελ. 64.

κείται εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Κερκύρας, ἣτις νῦν τεθραπται μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ λαχανοκήπων. Καὶ ἡ Παλαιόπολις περιῆλθεν εἰς ἰδιωτικὴν κυριότητα καὶ κατοχήν· ἡ στέγη αὐτῆς μόλις συντηρεῖται δι' ἐμβαλωμάτων· ἐν γένει δὲ εἶναι ὁ ναὸς τόσον πεπалаιωμένος, ὥστε οὐδὲν ἀπροσδόκητον ἂν ἡμέραν τινὰ αἴφνης καταπέσῃ εἰς ἐρείπια. Ἡ ἀνακαίνισις αὐτοῦ θ' ἀπῆται μεγάλας δαπάνας.

Ἐπὶ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, καὶ μάλιστα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀγ. Βήματος, φαίνεται ὅτι ἐπάρχουσι γενά τινά διότι χρονόμενον τοῦ ἐδάφους ἀνοίεται ἡχώ τις ἢ ἀντίκτιπος. Ἐπιῆθην τινὲς συνπεριφαναν ὅτι ἐπάρχουσαν ἐκεῖ καίτω ἢ κατακόμβαι μὲ τάφους, ἢ γρύσας ἀκόμη ἀρχαιότερον, εἰς χρῆσιν τοῦ πάλαι ποτὲ ἐθνικοῦ ναοῦ.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ δύο ἀρχαιότεροι ναοὶ τῆς Κερκύρας. Οἱ λοιποὶ ναοὶ εἶναι πολὺν μεταγενέστεροι, μόλις ἀναγόμενοι εἰς τὸν 15. αἰῶνα. Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν τὸν τῆς Θεοτόκου Σπηλαιωτισσοῦς (ἀπὸ τοῦ 184? καθεδρικοῦ) οἰκοδομηθέντα περὶ τὸ 1577, τὸν τοῦ ἀγ. Σπυριδωνοῦ ἀπὸ τοῦ 1590, τὸν τοῦ ἀγ. Νικολάου τῶν Γερόριων, καὶ εἴ τινα ἄλλων.

Ὅτι ἡ πόλις τῆς Κερκύρας εἶχεν ἰκανοὺς ἀρχαίους ναοὺς ἀναμφισβήτητον· ἀλλ' οἷτοι πάντες κατηραγίσθησαν ἐπὶ τῆς ξενοκρατίας ἐν τῇ νήσῳ πρὸς διαπλάτνυσιν τῶν μεγαλοπρεπῶν τῆς πόλεως τειχῶν, ἢ κατεστράφησαν κατὰ τοὺς διαορξείζ κατὰ τὴν μεσαιῶνα πολέμους, εἰς οὓς εὐρέθη ἐκτιθειμένη ἡ νήσος κατὰ τῶν Τούρκων ἢ κατὰ τῶν Γενουησίων. Τοιοῦτοι ναοὶ ἀναφέρονται ὁ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου (πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου λόφου, ὁ τοῦ ἀγίου Ἀζάρον, ἀπέναντι τῆς Β. Πύλης τῶν παλαιῶν τειχῶν, καὶ τινες ἄλλοι. Οὐδεὶς ἀνάξιον λόγον ἐν τέλει θεωροῦμεν νὰ εἴπωμεν ἐπιταῖθα ὀλίγα καὶ περὶ τῶν Λατινικῶν ναῶν τῆς πόλεως Κερκύρας, οἵτινες εἶναι ἰκανῶς παλαιοί. Ὁ τῆς Ἐδδαγγελετισίας εἶναι ὁ ἀρχαιότερος πάντων· χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 14' αἰῶνος, διότι τῷ 1394 ἐτελέσθη ἐν αὐτῷ ἡ πρώτη λειτουργία. Εἶναι ρυθμοῦ λατινικοῦ τῆς Ἀναγεννησεως· ἐν αὐτῷ δὲ εἶναι τεθραμμένοι πολλοὶ ὀπλαρχηγοί, γεν-

ναίως ἀγωνισόμενοι εἰς τὴν περιώνυμον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ εἰς Κέρκυραν τραυματῆαι μετακομισθέντες καὶ ἐν αὐτῇ ἀποθανόντες (1478).

Ἡ καθεδρική ἐκκλησία τῶν λατίνων ἢ παλαιὰ ἔκειτο ἐν τῷ φρουρίῳ, (τῶν ἁγ. Ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παύλον)· ἀλλὰ καὶ αὕτη κατεδαφίσθη χάριν ὀχνηρωματικῶν σκοπῶν, κατὰ τὸν 14^ο αἰῶνα ἐπὶ τῆς Βενετικῆς ἀρχῆς· ἀνι' αὐτῆς ὀικοδομήθη ἑτέρα, ἣτις καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1658 καὶ βραδύτερον τῷ 1709.

Ἀρχαιότερα πασῶν εἶναι ὁ Ἁγ. Φραγκῖσος, ἦτις ὑφίστατο ἀπὸ τοῦ 13^ο αἰῶνος καὶ ἀνεκαινίσθη τῷ 1367.

Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὗται οὐδὲν ἄξιον λόγον τέχνης καὶ ρυθμοῦ παρουσιάζουσιν.

Εἶπωμέν τινας λέξεις καὶ περὶ καλλιτεχνικῶν τινῶν εἰκόνων σωζομένων ἐν Κερκύρᾳ. Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐξω τῆς πόλεως μονῆς Πλατυτέρας ὑπάρχουσι δύο μεγάλοι πίνακες, παριστιῶντες τὸν Ἱ. Νικητῆρα καὶ τὸν Μ. Δεῖπνον· εἶναι ἔργα θαυμάσια τοῦ γνωστοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου Καντούνη. Ἐπίσης αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου, ἐπιχρῦστον ρυθμοῦ ρ ο κ ο ρ ὀ, ἐποιήθησαν ἐπὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Καντούνη, Κοντούζη. Κέκτηται ὁ ναὸς τῆς Πλατυτέρας καὶ μεγάλην εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, πολὺν παλαιὰν, καὶ ἐξόχου τέχνης, δι' ἣν Ἕλληνοι ἀρχαιολόγοι προσέφερον ἄλλοτε ἑκατοντάδας λιρῶν, ὅπως τὴν ἀποκτήσωσιν.

Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Σπηλαιώσεως (Μητροπόλει) ἐπίσης ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ Μ. Δεῖπνου, ἔργον τοῦ Δοξαρά· ἀλλ' ἔξοχοι εἶναι τέσσαρες μέγιστοι πίνακες, παριστιῶντες ἱερὰς σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. Εἶναι τῆς Ἰταλικῆς σχολῆς τοῦ Τιντορέττου, μεγίστων διαστάσεων, καλύπτοντες ὀλοκλήρους σχεδὸν τοὺς δύο τοίχους πρὸς Β. καὶ Μ, ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον τοῖχον. Δυστυχῶς εἶναι νῦν λίαν ἐφθαρμένοι, ἔχοντες ἀνάγκην ἐπισκευῆς καὶ ἀνανεώσεως. Ποιούμεθα πρὸς τοῦτο ἐκκλησίαν εἰς τὴν φιλομουσίαν τοῦ Δημάρχου Κερκυραίων κ. Α. Κόλλα.

Καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος ἐκέκμητο μέχρι τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολυτιμώτατα ἔργα τοῦ μεγάλου

λου ζωγράφου Δοξοῦ. Ὁλόκληρος ἡ Οὐρανία αὐτοῦ ἦτο ἔργον ἐκεῖνον· διὰ τῶν ἐν τοῖς φατώμασιν αὐτῆς εἰκότων παριστάνειτο ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου. Δυστυχῶς ταῦτα, θεωρηθέντα ἐφθαρμένα, ἀντὶ τὰ ἐπιδιορθωθῶσι καὶ ἀνακαινισθῶσι, κατεβιβάσθησαν καὶ ἀντικατεστάθησαν δι' ἀτέχνων ἀντιγράφων νεκρῶν νεωτέρον ζωγράφον, αἱ δὲ παλαιαὶ ἐκεῖναι εἰκόνες διεσκορπίσθησαν. Μίαν μόνον αὐτῶν εἶδομεν σωζομένην, ἐν τῷ ναυδριῷ τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ σκοπέλου παρὰ τὴν τοποθεσίαν Κανόνι· παριστᾷ τὸν ἅγιον εἰς φρεσικὸν μέγεθος ἀποδυόμενον διὰ τοῦ Στανου τοῦ τὴν πανόλην. Δύο- τρεῖς ἄλλαι ἐξ ἐκεῖνων ἐπωλήθησαν, ὡς ἐμιάθωμεν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς ἑβραίους εὐρωπαϊκούς ἀρχαιοκατήλους!

Καὶ εἰς τινὰς ἄλλους ναοὺς τῆς πόλεως καὶ τῶν προαιτίων ἀλλὰ καὶ τῶν χωρίων ὑπάρχουσιν εἰκόνες ἀρχαῖαι. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Ξένων εἶχε μέχρις ἐσχάτων ἐπὶ τῶν δύο θηρῶν τοῦ ἁγ. Βήματος, τῶν ἐκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης, δύο εἰκόνας θαυμασίας. Ἡ δεξιὰ παριστάνει τὴν Ρίζαν τοῦ Ἰεσοῦ, ἐξ ἧς ἐβλάστησεν ὁ Χριστός. Ὅπισθεν τοῦ παρὰ τὴν ρίζαν κοιμωμένου Ἰεσοῦ ἀναβλαστάνει τὸ δένδρον, ἐπὶ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου κρέμεται ἀπὸ εἰς τῶν προφητῶν, κρατῶν εἰς χεῖρας μεμβράνην, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται ἡ περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσίου ῥῆσις αὐτοῦ.

Ἐπιπεριεργότερα εἶναι ἢ ἕτερα θύρα· κατὰ πατώματα ἢ στρώματα δηρημένη, παριστάνει 19 ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας, 10 μὲν τῆς Ἀνατολῆς, ἑλληριστὶ γράφαντας, 9 δὲ τῆς Δύσεως, γράφαντας λατινιστί· καὶ τούτους μὲν δεξιᾷ, ἐκεῖνους δ' ἀριστερᾷ. Ἐκαστος τῶν ἁγ. Πατέρων κρατεῖ περγαμνὴν, ἐφ' ἧς διὰ λεπιοτάτων γραμμῶν ἀναγράφονται ῥῆσις αὐτῶν· αὐταὶ δὲ αἱ ῥῆσις πᾶσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς Ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἡ σπονδαιώτης αὕτη εἰκὼν εἶναι μοναδική, νομίζομεν, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν· ἡμεῖς τοὐλάχιστον οὔτε εἶδομεν οὐδαμῶς οὔτε ἠκούσαμεν οὔτε ἀνέγνωμεν ὑπάρχουσαν ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς τοιαύτην. Βεβαίως εἶναι ἔργον μεσαιωνικόν, ἱστορηθὲν κατὰ τὰς ὁδηγίας καὶ ὑπαγόρευσιν κρατίστου

τινὸς θεολόγου, θελήσαντος οὕτω ἐξ αὐτῆς τῆς γνώμης τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῆς ἐν τῇ Δύσει, τὰ ἀναιρέση δι' εἰκόνας τὴν καινοτομίαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Οἱ παριστάμενοι ἁγ. Πατέρες καὶ αἱ ρήσεις αὐτῶν, ἄξιαι τὰ ἀναγραφῶσιν ἐνταῦθα καὶ περισοθῶσιν, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

1) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

«Ὡσπερ εἶπε Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἡ Γραφή τὸ ἐκ Θεοῦ, οὕτω πῶ-
λιν εἶρηται Πνεῦμα Πατρὸς. Καί, ἵνα μὴ νομῶμεν τοῦτο κατ' οἰκειώ-
σιν λέγεσθαι, ὁ Σωτὴρ βεβαίως : Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς
Ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἐκεῖ ἐκ Θεοῦ ὡς παρὰ
τοῦ Πατρὸς, ὅπερ ἐπήγαγεν ἐνταῦθ, Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς
ἐξῆλθον τοῦτο καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύεται... Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθείς, Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπο-
ρευόμενον».

(Λόγος περὶ ἁγ. Πνεύματος).

2) Λεοντῖνος Καισαρείας

«Δέχον μίαν θεότητα, τοῦ Πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκφράστως
καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐκ-
πορευομένου ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ... τοῦ Υἱοῦ».

(Ἐκ μέρους τῆς ἐν Νικαίᾳ Α'. Συνόδου, Πρὸς Φαίδωνα
ψιλόσοφον. Παρὰ Γελασίῳ, Καισαρείας Παλαιστίνης).

3) Γρηγόριος Νεοκαισαρείας

«Εἰς Θεός, Πατὴρ Λόγου ζῶντος... εἰς Κύριος, Υἱὸς ἀληθινός... καὶ ἐν
Πνεῦμα Ἄγιον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνός,
δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις».

(Ἐξ Ἀποκαλύψεως Ἰωάν. Θεολόγου. Παρὰ Γρηγορίῳ Νέσ-
σης, ἐν τῷ βίβλ αὐτοῦ.)

4) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος.

«Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστί, πλην τῆς αἰτίας,
πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλην τῆς Υἱότητος καὶ τῶν
ὄσα σωματικῶς . . . παύσασθε παραληροῦντες ἡρὲ γούνην.

(Λόγος εἰς τὸν Κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου).

5) Κυπριανός.

«Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα Κέριον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα Θεὸν φραμὲν τεθαρορηκότως».

(Λόγος πρὸς Ἑλληνας)

6) Ἐθανάσιος Ἐλεξανδροείας.

«Θυκοῦν, κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν· εἰ γὰρ ἐφρόνουν καλῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ἂν ἰσχυρῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὃς παρ' αὐτοῦ δίδεται τοῖς μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

(Πρὸς Σεροπίωνα).

7) Κύριλλος Ἐλεξανδροείας.

«Ἦν καὶ ἔστι Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἐκίλει, καὶ τοῦ Πατρὸς... Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον ἔστι τοῦ Υἱοῦ.

(Ἀπολογία πρὸς Θεοδοῶρητον).

8) Βασίλειος Καισαρείας.

«Ὅτε ἀγέννητον λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἕνα γὰρ οἶδαμεν ἀγέννητον, καὶ μίαν τῶν ὄντων ἀρχήν, τὸν Πατέρα· οὔτε γεννητόν, ἕνα γὰρ μονογενῆ ἐν τῇ παραδόσει τῆς πίστεως δεδιδάγμεθα· τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται διδαχθέντες, ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦμεν ἀκρίτως».

(Πρὸς Εὐστάθιον).

9) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

«Ὁ Πατὴρ πηγὴ καὶ αἴτια Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος· πατὴρ δὲ Υἱοῦ μόνου, καὶ προβολεὶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ υἱός, Υἱός Λόγος, σοφία καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, ζωοποιὸς τοῦ Πατρὸς· οὐχ Υἱὸς δὲ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον· οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνεν τοῦ Πνεύματος. Καὶ Υἱὸς δὲ Πνεύμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατὴρ».

(Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως. Βιβλ. Α'. κεφ. ιγ').

10) Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης.

(Ἡ τούτου ρῆσις ἀναγεγραμμένη δυστυχῶς ἐν τῷ κατωτάτῳ καὶ ἄκρῳ τοῦ πίνακος τῆς θύρας, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανάγνωστος).

Ἐκ τῶν ἄνω πάλιν χωροῦντες κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς εἰκόνης ἔχομεν τοὺς λατίνους Πατέρας, ὡς ἐξῆς.

11) Δάμασος Ρώμης.

«Πρὸς Παυλίον Ἐπίσκοπον.

Si quis non dixerit Spiritum Sanctum ... vere et proprie ex Patre esse perinde atque Filium ex divina essentia, et Dei Deum Verbum, anathema esto».

(Ἱστορία Θεοδοωρήτου).

12) Κελεστίνος.

Πρὸς Νεστόριον Κωνσταντ.

«Quis unquam non dignus est anathemate judicatus vel adjiciens vel detrachens fidei : Plene etenim ac manifeste tradita ab Apostolis nobis, nec ea u g m e n t u m nec i m m i n u t i o n e m requirunt»

(Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Γ'. Συνόδου).

13) Ἰερόννημος.

«Credimus in Spiritum Sanctum, verum Deum, ex Patre procedentem, aequalem omnibus Patri et Filio».

14) Ἰωάννης II'. Ρώμης.

«... qui de Sancto Symbolo consuluit, invenit nos in violatum sicut ab initio nobis traditum est, illud conservare, neque aliqua addidisse, vel detraxisse ... et iterum significamus, quod non solum hoc non dicimus, sed etiam quod eos qui insania sua principio hoc facere ausi sunt, ut dicini Verbi transgressores condemnamus ... admonentes sit a blasphemia».

(Πρὸς Φώτιον Κωνσταντ. Ἐν τοῖς Παρδέκταις).

15) Γρηγόριος Ρώμης ὁ Αἰάλογος.

«Mentes nostras quaesumus, Domine Paracletus, qui a te procedit, illuminet et inducat, sicut promisit Filius».

(Ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μυστηρίων. Τῆς Τετάρτης τῆς ἁγ. Πεντηκ.)

16) Λέων Πάπας Ρώμης.

«Credo in unum Deum, ... et in Spiritum Sanctum, dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit ... Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae religionis».

17) Ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος.

«Dominus enim in Evangelio dicit, Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre meo, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Ergo et a Patre procedit Spiritus Sanctus, et testificatur de filio».

(Πρὸς Γραβιανόν περὶ ἁγ. Πνεύματος· βιβλ. α'. κεφ. 28').

18) Δέγονσῖνος Ρώμης.

«Quaque Deum esse Trinitatem Patrem scilicet et Filium a Patre genitum, et Spiritum Sanctum a b e o d e m Patre procedentem».

(Ἐγκυρίδιον Λαοσητίον).

19) Ἀντώνιος Καρδιάλιος.

(Καὶ ἡ ρῆσις τούτου, ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ τέλος τῆς εἰκόνας, καθὼς καὶ ἡ Λιονυσίου τοῦ Ἀρσεπαγίτου, εἶναι ἐφθαρμένη καὶ δυσανάγνωστος. Ἀγνοοῦμεν τίς ὁ Καρδιάλιος οὗτος Ἀντώνιος. Ἐὰν ἐγνωρίζομεν, ἠθέλομεν ἴσως ὀρίσῃ καὶ τὴν ἐποχὴν πέραν τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀρχαιότερα ἢ εἰκῶν.

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν, μοναδικὴ ὅσον καὶ πολύτιμος εἰς τὸ εἶδος τῆς, ἢ πρὸ τῆς ἀριστερᾶς Πύλης τοῦ Τέμπλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῶν Ξένων. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἀνακαινοσθέντος τοῦ Τέμπλου, ἐπειδὴ αἱ εἰκόνες αὗται δὲν προσηρημολογοῦ ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν νέων θυρῶν, ἀφηρέθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι δι' ἄλλων νεωτέρων, κακοτέχνων, παριστωσῶν τὸν Χρυσόστομον καὶ Βασίλειον εἰς φυσικὸν μέγεθος, μετητέχνησαν δὲ καὶ ἐποποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου, πρὸς προσκέννησιν τῶν ἐκκλησιαζομένων γυναικῶν. Καλὸν θὰ ἦτο ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ Κερκύρας ἔσπευδε νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ σῶσῃ αὐτάς, καὶ μάλιστα τὴν τελευταίαν, ἀπὸ τῆς βεβαίας σὺν τῷ χρόνῳ φθορᾶς, ἀναγεοῦσα τὰ γράμματα τῶν ρήσεων καὶ τοποθετοῦσα αὐτάς ἀλλαγῶ τοῦ γαοῦ, εἰ μὴ καὶ δωρούσης τῆς Ἐκκλησίας αὐτάς εἰς τὸ ἡμέτερον Χριστ. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Ἐπῆρχεν ἐν Κερκύρα καὶ παλαιὸς γαὸς τοῦ Ἑστιαυρωμένου, ὅστις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατηρειπώθη καὶ κατεστράφη. Ἐνθυμούμεθα ὅτι ἐκέκτητο δύο θύρας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν μὲ εἰκόνας μεγίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ὧν ἡ μία παρίστα τὸν Πέτρον, κλαίοντα ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τοῦ Ἱ. Χριστοῦ (ἦτο ἐξωγραφημένος καὶ ὁ ἀλέκτωρ) ἡ δ' ἑτέρα Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, τοῦ Εὐγενικοῦ. Εἰκόνα Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπὶ θύρας τοῦ ἀγ. Βήματος δὲν ἤκούσαμεν ὑπάρχουσαν οὐδαμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὶ ἀπέγιναν αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἀγνοῶ.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1908.

ΣΠΥΡΙΔ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ